



**Gazdálkodástani
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Fehér Zsuzsanna

**Fenntartható múzeumok:
a 21. század új paradigmája,
a múzeumi szakemberek és a látogatók szempontjai alapján**

című PhD. értekezéséhez

Témavezetők:

**Dr. Ásványi Katalin, egyetemi docens
Dr. Melanie Kay Smith, habilitált egyetemi docens**

Budapest, 2023

**Budapesti Corvinus Egyetem
Turizmus tanszék**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Fehér Zsuzsanna

**Fenntartható múzeumok:
a 21. század új paradigmája
a múzeumi szakemberek és a látogatók alapján**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:

**Dr. Ásványi Katalin, egyetemi docens
Dr. Melanie Kay Smith, habilitált egyetemi docens**

© Fehér Zsuzsanna

TARTALOMJEGYZÉK

I. KUTATÁSI HÁTTÉR ÉS A TÉMA INDOKLÁSA.....	4
I.1. A múzeumok és a fenntarthatóság	5
I.2. A múzeumok fenntarthatósága a négy pillér mentén.....	6
I.3. Kutatás célja.....	7
I.4. Kutatási kérdések	8
II FELHASZNÁLT MÓDSZEREK.....	10
II.1. Adatgyűjtés	10
II.2. Szisztematikus szakirodalomelemzés	10
II.3. Kritikai diskurzuselemzés (CDA)	11
II.4. Tartalom elemzés.....	11
II.5. Q-módszeres kutatás.....	12
II.6. Mélyinterjúk	12
III AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI	13
III.1. Kutatási kérdések megválaszolása	13
III.2. Elméleti hozzájárulás	16
III.4. Gyakorlati hozzájárulások.....	17
III.5. Kutatási korlátok és jövőbeli kutatási irányok	18
IV HIVATKOZÁSOK	19
V TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK	22

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat: A múzeumok fenntarthatósági modelljei.....	5
2. táblázat: A múzeumok fenntarthatósága a négy pillér mentén.....	6
3. táblázat: Az elsődleges kutatás fogalmi keretrendszere	7
4. táblázat: A kutatás elméleti és gyakorlati hozzájárulásai.....	16

I. KUTATÁSI HÁTTÉR ÉS A TÉMA INDOKLÁSA

A múzeumok egyik legfontosabb alapfeladata, hogy megőrizzék egy közösség kulturális erőforrásait, nemcsak a jelen, hanem a jövő nemzedékei számára is. A csökkenő állami, vállalati és egyéni támogatások, az új demográfiai mutatók és az információs technológia gyors fejlődése azonban újragondolásra és új stratégiák kidolgozására ösztönzik a múzeumokat.

Az elmúlt években a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés fogalma fokozatosan került a kutatók és a szakemberek figyelmének középpontjába, és mára már egyre szélesebb körben elterjedt. A múzeumok sem kivételek e folyamat alól, és a fenntarthatóság egyre inkább prioritássá válik a múzeumok számára is, amint azt az ICOM által 2022-ben elfogadott új definíció is tükrözi.

A jól menedzselt múzeumok nemcsak saját fenntarthatóságukat biztosítják, hanem fontos szerepet játszanak a városok és régiók fenntartható gazdasági fejlődésében is (Gustafsson és Ijla 2017). A múzeumok által kínált termékek és szolgáltatások minősége közvetlenül befolyásolja az adott régió kulturális turizmusának fejlődését is. A Covid-19 világjárvány következtében a kulturális turizmus jövőjével kapcsolatban a szakirodalomban különböző jövőképek körvonalazódnak (Matteucci 2022). Az akadémiai kutatók egyetértenek abban, hogy jövőbeli fejlődésének meghatározásához szükség van annak vizsgálatára, hogy a kultúrát hogyan értelmezik a desztinációvezetők, és hogyan ágyazódik be a kifejlesztett turisztikai termékekbe (Calvi et al. 2020). A kultúra és a turizmus közötti stratégiai szövetségben a fenntarthatóság összekötő hidat képezhet (Pop és Borza 2015).

A fenntarthatóságra törekvő múzeum fogalmán keresztül megérthetjük a múzeumok összetettségét, a társadalomban betöltött szerepét, és megtalálhatjuk azokat a pontokat, ahol fenntartható módon kapcsolódhatnak a gazdasághoz és a turizmushoz.

A múzeumok, a kultúra és a fenntarthatóság közötti nyilvánvaló kapcsolatok ellenére nem sok kutatás vizsgálta, hogyan illeszkednek a múzeumok a fenntarthatósághoz, és hogyan járulhatnak hozzá a különböző érdekelt felek a kulturális fenntarthatóság előmozdításához.

Ennek fényében kutatási kérdésem (RQ) a következő: ***Hogyan határozható meg a fenntartható múzeum az európai kortárs művészeti múzeumok küldetésnyilatkozatai alapján, valamint a múzeumi szakemberek és a múzeumlátogatók értékpreferenciái alapján.***

A disszertáció 5 folyóiratcikk bemutatásán és a téma elméleti összefoglalásán alapul. A tézisgyűjteményben bemutatjuk a kutatás elméleti háttérét (I. fejezet), az alkalmazott módszereket (II. fejezet). A III. fejezet összefoglalja a kutatás eredményeit, valamint az elméleti és gyakorlati hozzájárulásait.

I.1. A múzeumok és a fenntarthatóság

Hogyan kell megváltozniuk a múzeumoknak ahhoz, hogy a 21. században az emberi kultúra előmozdításában világszerte betöltött katalizátorszerepüket betölthessék, és megfeleljenek az új kihívásoknak? A témával kapcsolatos empirikus kutatások jelentősen hozzájárulhatnak azokhoz a társadalmi és gazdasági változásokhoz, amelyeket ma már szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartunk a fenntartható jövő érdekében. Számos szerző arra a következtetésre jutott, hogy a fenntarthatóság megköveteli a társadalmi és gazdasági struktúrák alapjainak újjáépítését, mind helyi, mind globális szinten, és hogy a múzeumok elősegíthetik ezeket a folyamatokat (Belfiore & Bennett 2007). A fenntartható múzeum fogalmának meghatározásához áttekintjük azokat a múzeumi működési modelleket, amelyek hozzájárultak a múzeumi fenntarthatósági keretrendszerének kialakításához.

1. táblázat: A múzeumok fenntarthatósági modelljei

Szerző	Modell	Főbb jellemzői
Jung 2011	Ökológiai múzeumi modell	Ha a múzeumok ökoszisztémaként működnek, akkor hosszú távú fenntarthatóságukat biztosítani tudják
Campolmi 2013	Archetipikus múzeumi modell	Az információ (tudás) nem végleges, hanem ideiglenes szakértői véleményekként jelenik meg
Stylianou-Lambert et al. 2014	Kultúrára összpontosító négydimenziós múzeumi modell	A kultúra mint megőrzésre érdemes 4. dimenzió jelenik meg, valamint az, hogy a kulturális készségek és tudás hogyan adható át a jövő generációinak
Wickham & Lehman 2015	Fenntarthatósági prioritások modell	A fenntarthatóságot ki kell terjeszteni az erőforrások szélesebb körére (pl. humán tőke, kulturális, történelmi, társadalmi és gazdasági erőforrások).
Pop & Borza 2016	A múzeumi fenntarthatóság mérési modellje	A fenntarthatóságot erősen befolyásolhatja a múzeum mérete és a rendelkezésre álló pénzügyi és emberi erőforrások.
Pencarelli et al. 2016	Regionális fenntarthatósági modell	A múzeumok több érdekelt fél számára is hosszú távú értéket teremthetnek.
Magliacani & Sorrentino 2021	Közgazdasági alapú négydimenziós múzeumi modell	A gazdasági dimenzió a többi dimenzió alapjaként jelenik meg.

Forrás: saját szerkesztés

A kiindulópontot az *ökológiai múzeumi modell* (Jung 2011) jelentette, amely már előrevetítette annak a gondolatát, hogy minden múzeumi tevékenység szorosan összefügg egymással, valamint az *archetipikus múzeumi modell* (Campolmi 2013), amely a társadalommal szimbiózisban lévő, önmagát folyamatosan újraértelmező múzeum gondolata köré épül. A kultúra negyedik dimenzióként került be a klasszikus, háromdimenziós fenntarthatósági modellbe (Stylianou-Lambert et al. 2014), a *prioritási modell* pedig a fenntarthatóságot meghatározó belső és külső érdekeltekkel és erőforrásokkal foglalkozik (Wickham & Lehman 2015), Pencarelli et al. (2016) modellje a *regionális szintű értékteremtés* folyamatát írja le. A legújabb kutatások kiemelik a *gazdasági dimenzió* fontosságát, amely a többi dimenzió alapjául szolgál (Magliacani & Sorrentino 2021).

I.2. A múzeumok fenntarthatósága a négy pillér mentén

Soini és Birkeland (2014) a kulturális fenntarthatóság fogalmával kapcsolatos diskurzust vizsgálva a megállapította, hogy a kulturális fenntarthatóság egy transzdiszciplináris, folyamatosan fejlődő fogalom, amely hét narratíva köré szervezhető: örökség, kulturális vitalitás, gazdasági életképesség, sokszínűség, lokalitás, ökokulturális rugalmasság és ökokulturális civilizáció. A szerzők szerint, míg e narratívák többsége a gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatósághoz kapcsolódik, az *örökség és a kulturális vitalitás* narratívái a fenntartható fejlődés negyedik (kulturális) pillérének tekinthetők. Ez a két narratíva, amely a kulturális tőke előmozdítására és megőrzésére összpontosít a jövő nemzedékek számára, kulcsfontosságú a múzeumok számára, és a kulturális fenntarthatóság alapvető eszközeinek tekinthetők. Ezt az elméleti megközelítést Stylianou - Lambert et al. (2014) és Pop és Borza (2016) szerzők is elfogadták, és a disszertációban bemutatott kutatások is ebben az elméleti keretrendszerben vizsgálják a múzeumi fenntarthatóságot.

2. táblázat: A múzeumok fenntarthatósága a négy pillér mentén

Gazdasági	Társadalmi	Környezeti	Kulturális
Turizmus <i>Siu et al. 2013</i> <i>Pop & Borza 2015</i>	Oktatás <i>Moldanova</i> <i>2016 Hansson</i> <i>& Öhman 2022</i>	A természeti erőforrások felhasználása Wickham & Lehman, 2015	A múzeumok küldetése és jövőképe , valamint gyűjteményeik szerepe a társadalomban <i>Ankersmit 2021</i>
Szervezetfejlesztés <i>Dollery et al. 2007</i> <i>Brown 2020</i> <i>Ost & Saleh 2021</i>	A kulturális örökség aktív használata <i>Schaper 2018</i> <i>Llamazares de Prado 2021</i> <i>Hammady et al. 2021</i>	Hatékony épületkarbantartás <i>Pedro et al. 2013;</i> <i>Arroyo et al. 2016</i> <i>Sterrett & Piantavigna 2018</i> <i>Hassanizadeh & Noorzai 2020</i> <i>Aleksandrov 2021</i>	Gyűjteménykezelés <i>Ankersmit 2021,</i> <i>Manfriani et al. 2021</i> <i>Orea & Giner et al. 2021</i>

Szolgáltatások <i>Comaan & Pop 2012 Stokburger-Sauer & Wetzels 2007 Dollery et al. 2007</i>	Közösségi részvétel <i>Llamazares de Prado 2021</i>	A látogatók környezettudatos szemléletének formálása <i>Han et al. 2021 Navas Iannini & Pedretti 2022 Aguayo et al. 2020; Huang et al. 2022 Molina -Torres 2021</i>	Kiállításszervezés <i>Manfriani et al. 2021, Jurčičšinová et al. 2021, Bodnár et al. 2017 Douglas et al. 2018 Clini & Quattrini 2021</i>
Fenntartható pénzügyi megközelítés <i>Carroll & Slater 2009, Güner & Gülaçtı 2022</i>	A társadalom befolyásolása <i>Azmat et al. 2018</i>		Digitalizáció <i>Wang et al 2021, Muñoz - López et al. 2021, Clini & Quattrini 2021</i>
			Jövőorientált megközelítés <i>Viau & Courville 2021, Carr 2021</i>

Forrás: saját szerkesztés

I.3. Kutatás célja

A múzeumi szakemberek egy ideje egyre inkább aggódnak a múzeumokat érintő változások miatt: a csökkenő állami finanszírozás, a változó látogatói elvárások, az új technológia kihívásai, a környezetvédelem fokozott előtérbe kerülése, a különböző társadalmi csoportok közötti szakadékok növekedése. Hogyan kell a múzeumoknak változniuk ahhoz, hogy mindezekre a kihívásokra adekvát válaszokat adjanak? Mivel a probléma nagyon összetett, olyan megoldások kellene, amelyekkel egyszerre lehet kezelni ezeket a kihívásokat.

A 21. század a fenntarthatóság új paradigmáját hozta magával, amely utat mutathat a megoldás felé. A kutatás arra kereste a választ, hogy milyen lépéseket tesznek jelenleg a múzeumok ezen a téren, és milyen véleménypreferenciákkal rendelkeznek a látogatók és a múzeumvezetők a fenntartható múzeumok komplex kérdésével kapcsolatban.

3. táblázat: Az elsődleges kutatás fogalmi keretrendszere

Kutatási célok	RQ	Cikk
Annak elemzése, hogy az európai kortárs művészeti múzeumok hogyan építették be a fenntarthatóságot a küldetésnyilatkozatukba	<p>K1</p> <p>Milyen fenntarthatósági gyakorlatok jellemzik az európai kortárs művészeti múzeumokat a küldetésnyilatkozataikban megfogalmazott információk alapján?</p> <p>K2</p> <p>Vannak-e regionális különbségek a küldetésnyilatkozatok fenntarthatósági tartalmában? Milyen különbségek vannak a KKE és a nem KKE országok múzeumainak küldetésnyilatkozatai között?</p>	A1

A fenntartható gyakorlatok elfogadásában elért előrehaladás vizsgálata az európai kortárs művészeti múzeumokban négy pillér mentén	K3 Milyen fenntarthatósági gyakorlatokat folytatnak az európai múzeumok a honlapjukon elérhető információk alapján?	A2
Kideríteni, hogy a magyar múzeumvezetők milyen véleménypreferenciákkal rendelkeznek a fenntarthatósággal kapcsolatban, milyen hasonlóságok és különbségek vannak a nézeteikben.	K4 Melyek a fenntartható múzeum legfontosabb kritériumai?	A3
Meghatározni a múzeumlátogatók preferenciáit a múzeumok legfontosabb fenntarthatósági elemeivel kapcsolatban	K5 Melyek a Z generáció által preferált múzeumi fenntarthatósági elemek?	A4
Azonosítani azokat a kulcsfontosságú elemeket, amelyek egy múzeumot családbaráttá tesznek, és meghatározni az e megnevezésre vonatkozó kritériumokat.	K6 Melyek a családbarát múzeumok kritériumai?	A5

Forrás: saját szerkesztés

I.4. Kutatási kérdések

Fő kutatási kérdés (RQ)

Hogyan határozható meg a fenntartható múzeum az európai kortárs művészeti múzeumok küldetésnyilatkozatai alapján, valamint a múzeumi szakemberek és a múzeumlátogatók értékpreferenciái szerint?

K1: *Milyen fenntarthatósági gyakorlatok jellemzik az európai kortárs művészeti múzeumokat a küldetésnyilatkozataikban szereplő információk alapján?*

A múzeumi fenntarthatósággal kapcsolatos kutatások jellemzően a fenntarthatóság egyik dimenziójára összpontosítanak, és kevés kutatás foglalkozik a fenntarthatóság holisztikus megértésével. A múzeumok fenntarthatóságához való igazodásával kapcsolatos kutatás nem új téma, de a kortárs művészeti múzeumok kontextusában ritka. A tanulmány célja annak elemzése, hogy az európai kortárs művészeti múzeumok hogyan építették be a fenntarthatóságot a küldetésnyilatkozatukba. A tanulmány kvalitatív diskurzuselemzési módszerrel vizsgálja 50 európai kortárs művészeti múzeum küldetésének tartalmát.

K2: *Vannak-e regionális különbségek a küldetésnyilatkozatok fenntarthatósági tartalmában*
Milyen különbségek vannak a KKE és a nem KKE országok múzeumainak küldetésnyilatkozatai között?

A kutatás során fontosnak tartottuk annak feltárását, hogy vannak-e regionális különbségek az európai múzeumok között. A volt szocialista kelet-európai országok számos olyan társadalmi, gazdasági és politikai sajátossággal rendelkeznek, amelyek hatással lehetnek a múzeumok fenntartható működésére.

K3: *Milyen fenntarthatósági gyakorlatot folytatnak az európai múzeumok a honlapjukon elérhető információk alapján?*

Ez a tanulmány a fenntarthatóság négy pillére alapján vizsgálja az európai kortárs művészeti múzeumok fenntartható gyakorlatainak elfogadásában elért előrehaladást. A múzeumok különböző lépéseket tesznek annak érdekében, hogy működésükben adaptálják a fenntartható jövő céljait. Minőségi tartomelemzést használtunk annak megragadására, hogy mennyire fenntarthatóak az európai kortárs művészeti múzeumok, és milyen különbségek vannak a különböző európai országok között.

K4: *Melyek a fenntartható múzeum legfontosabb kritériumai?*

A múzeumok egyedülálló szerepet játszanak a kulturális fenntarthatóságban, mivel megőrzik közösségeik örökségét, és lehetővé teszik a kulturális tőke felhalmozását és átadását a jelenlegi generációktól a jövő generációinak. Fejlődésük során a múzeumok a folyamatos és mélyreható kutatások révén gazdag tudásra tettek szert. A kérdés az, hogyan kellene a múzeumoknak a 21. században megváltozniuk, hogy megfeleljenek az új kihívásoknak, fenntarthatóvá váljanak, és katalizátorszerepet játsszanak az emberi kultúra fejlődésében? Kutatásunk célja, hogy kiderítsük, milyen véleménypreferenciákkal rendelkeznek a magyar múzeumvezetők a fenntarthatóságról, és milyen hasonlóságok és különbségek vannak a nézeteikben.

K5: *Melyek a Z generáció által preferált múzeumi fenntarthatósági elemek?*

A múzeumoknak és a kutatóknak tudniuk kell, hogyan gondolkodnak a múzeumok a fenntarthatóságról és hogyan gyakorolják azt, hogy megértsék, hogyan lehet a fenntarthatósági szempontokat a továbbiakban beépíteni és intézményesíteni a múzeumi gyakorlatba a következő négy pillér szerint: környezeti, társadalmi, gazdasági és kulturális. A fenntartható múzeumok elméleti hátterének feltárása érdekében szisztematikus irodalmi áttekintést végeztünk. A Q-módszertant alkalmazó tanulmány célja az volt, hogy meghatározza a múzeumlátogatók preferenciáit a múzeumok legfontosabb fenntarthatósági elemeivel kapcsolatban.

K6: Melyek a családbarát múzeumok kritériumai?

Hagyományos szerepükben a múzeumok kulturális közvetítők, információ- és kutatási források. Mivel azonban a fogyasztók múzeumokkal szembeni igényei változnak, az intézményeknek inkább a részvétel, a tanulás és az élményszerzés lehetőségére kellene összpontosítaniuk. Tanulmányunk célja, hogy azonosítsuk azokat a kulcsfontosságú elemeket, amelyek egy múzeumot családbaráttá tesznek, és meghatározzuk az ilyen megjelölés kritériumait. A keretet a családokkal készített mélyinterjúk elemzése alapján konstruktív megalapozott elmélettel építettük fel.

II FELHASZNÁLT MÓDSZEREK

5 kutatási módszert alkalmaztunk: szisztematikus szakirodalom elemzést a fenntartható múzeum elméleti hátterének feltárására, kvalitatív tartalomelemzést és kritikai diszkurzuselemzést (CDA) a múzeumi honlapok és küldetések vizsgálatára, Q-módszert a múzeumigazgatók és a fiatal múzeumlátogatók véleménypreferenciáinak felmérésére, valamint megalapozott elméletet a családok igényeinek elemzésére.

II.1. Adatgyűjtés

A kutatásban másodlagos és elsődleges adatgyűjtést végeztünk.

Szekunder adatgyűjtésként szisztematikus szakirodalom elemzést végeztünk, amelynek módszertanát röviden ismertetjük, az elemzés részleteit pedig a folyóiratcikkben (A4) mutatjuk be. Az elsődleges adatgyűjtés során múzeumok honlapjait elemeztük (A1, A2), valamint múzeumvezetőket (A3), fiatal múzeumlátogatókat (A4) és családokat (A5) kértünk fel a kutatásban való részvételre.

II.2. Szisztematikus szakirodalomelemzés

Négyfázisú szakirodalom áttekintés

A fenntartható múzeum elméleti hátterének feltárásához szükség volt a szakirodalom szisztematikus áttekintésére. A szakirodalmi áttekintés folyamata négy lépésben zajlott: az első lépés a koncepcióalkotás, ami az adatbázis kiválasztását, a keresőkifejezések meghatározását és a kiválasztási kritériumokat jelenti (SR1), a második és harmadik lépés a kétfázisú áttekintési folyamata, ami a tanulmányok kiválasztása a cím és az összefoglalók alapján (SR2- SR3), majd a cikkek véglegesítése a cikkek teljes tartalmának elolvasása alapján. A negyedik lépés a cikkek elemzése és feldolgozása (SR4).

II.3. Kritikai diskurzuselemzés (CDA)

A kritikai diskurzuselemzés módszerével a múzeumok weboldalain elérhető küldetésnyilatkozatokat vizsgáltuk. A kutatás célja annak elemzése volt, hogy az európai kortárs művészeti múzeumok hogyan építették be a fenntarthatóságot a küldetésnyilatkozataikba.

A múzeumok küldetésének diszkurzív elemzése során a szempontok maguknak a szövegeknek a vizsgálata során, egy iteratív folyamatban alakulnak ki.

Az iteratív kódolási folyamata során az első 20 véletlenszerűen kiválasztott múzeum küldetés szövegének ismételt olvasása és elemzése révén alakulnak ki a vizsgálati kritériumok és az ehhez kapcsolódó kódolási séma.

A módszer kiválasztásának indoklása

A múzeumi diskurzus, különösen a pozicionálás és a jelentésalkotás folyamata eddig kevésbé kutatott területnek számít. A múzeumi diskurzuselemzés sokat elárulhat arról, hogy a múzeumok milyen értékek mentén hozzák létre a tudást, és hogy ezek milyen szerepet játszhatnak a jövőbeni gyakorlatokban. Arról is képet ad, hogy a múzeumok milyen üzenetet akarnak közvetíteni a közönségüknek.

II.4. Tartalom elemzés

Klaus Krippendorff (2004) a tartalomelemzés (CA) főbb jellemzőinek meghatározásakor azt hangsúlyozta, hogy ez egy olyan kutatási technika, amely a szövegek elemzése során nemcsak magukra a szövegekre, hanem azok kontextusára is igyekszik következtetéseket levonni.

A kutatási kérdés alapján meghatározzák azokat a kategóriákat, témákat és szempontokat, amelyeket az adatgyűjtés során figyelembe kell venni. Ezt követően egy olyan kódlistát dolgoznak ki, amelyet az elemzők kutatási napló formájában töltenek ki. A kialakított kategorizálási séma egy olyan kérdéslista, amelyben eldöntendő formában jelennek meg a kérdések és a kutatóknak dönteniük kell, hogy megjelenik-e a téma/program/kezdemenyezés stb. a honlapon vagy sem.

A módszer kiválasztásának indoklása

A tartalomelemzés során az adatok értelmezésénél figyelembe kell venni minden egyéb szöveges és nem szöveges kontextuális elemet, amely hatással lehet az elemzett szövegekcorpuzra. Ennek alapján a tartalomelemzés alkalmas módszer arra, hogy az egyes weboldalakon található szöveges és vizuális információkat koherens és általánosítható struktúrába rendezzük, és elemezhető és értelmezhető adatbázissá formáljuk (Géring 2017).

II.5. Q-módszeres kutatás

A Q-módszer egyesíti a kvalitatív és a kvantitatív kutatási módszerek jellemzőit. Kvalitatív, mert a vélemények és attitűdök szubjektívására összpontosít, de az adatokat kvantitatív módon elemzi és értékeli (faktorelemzés, korreláció). A Q-módszer segít az emberi szubjektív véleményalkotás és döntéshozatal szisztematikus vizsgálatában. Nincs két ember, aki ugyanúgy érzékeli a világot, és ezeket a különböző perspektívákat használják fel tipológiák létrehozására a módszer alkalmazása során (Hofmeister & Tóth-Simon 2006). Az adatok feldolgozására általában a PQMethod 2.35 szoftvert használják. Először a Q-minták közötti korrelációs mátrixot hozzák létre, majd faktorelemzést végeznek. A faktorelemzés eredményeként a vélemények egyes csoportjait elkülönítik, és létrehozzák azt a Q-rendezést, amely átlagosan jellemző az adott véleménycsoportra. Az egyéni preferenciasorrendek alapján a módszer bizonyos számú faktort állít elő, majd Varimax rotációt végeznek, mivel a faktorok a variancia 60%-át magyarázzák, ami a minimális kritérium.

A módszer kiválasztásának indoklása

Feltáró jellegéből adódóan a Q-módszer potenciálisan összetett és társadalmilag ellentmondásos kérdésekre adhat választ (Watts & Stenner, 2008), valamint a válaszadók véleményének azonosítására és értelmezésére összpontosít (Davis & Michelle 2011). A Q-módszeres vizsgálatban a résztvevők szubjektív rangsorolással alakítják ki saját preferenciakészletüket. Módszertani szempontból az állítások rangsorolásának előnye, hogy megragadja, hogy az emberek hogyan viszonyítják ezeket az elképzeléseket egymáshoz (ezzel szemben a kérdőíves kutatások résztvevői egyenként értékelik az állításokat, és akár minden állítást egyformán pontozhatnak, így a végeredmény csak külön-külön értelmezhető)

II.6. Mélyinterjúk

Módszer: Megalapozott elmélet (GT)

A kutatáshoz a megalapozott elmélet (GT) módszerét választottuk. A két fő módszertani megközelítés, Glaser klasszikus (1967) és Strauss-Corbin (1998) megközelítése mellett számos más altípusa is megjelenik a szakirodalomban. Tanulmányunkhoz a Charmaz (2006) módszertanához kapcsolódó konstruktivista megközelítést választottuk, amelynek fő megkülönböztető jegye, hogy elismeri, hogy a kutató maga is fontos része a kutatási folyamatnak.

A mélyinterjúkra alapozva, amely egy olyan kvalitatív adatgyűjtési módszer, amely lehetővé teszi a megkérdezettek viselkedéséről, attitűdjéről és felfogásáról szóló nagy mennyiségű információ összegyűjtését, a megalapozott elmélet módszerét alkalmaztuk. Ez a folyamat az érdeklődési terület meghatározásával kezdődik, amelyet az adatgyűjtés, az elemzés és a

fogalomfejlesztés különböző szakaszai követnek, és a axiális kódolás diagrammszerű ábrázolásával zárul.

A módszer kiválasztásának indoklása

Mivel a családbarát múzeum korábban még nem formális stratégiaként, hanem inkább a múzeumi szakemberek és a családok vélt és valós felfogásának és hozzáállásának megismerésére irányult, a nézőpontok feltárásához kutatásunkban félig strukturált interjúk alkalmazása volt indokolt. Ez a fajta kvalitatív interjú rugalmas útmutatót biztosít és a kutatónak lehetősége van arra, hogy közben további kérdéseket tegyen fel, mélyrehatóan feltárva a témakört (Patton 2002).

Mivel nincs olyan konkrét elmélet, amely lehetővé tenné a hipotézisek megfogalmazását és tesztelését, kutatásunk a fentiekben tárgyalt megalapozott elmélet módszertanát alkalmazta.

III AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI

III.1. Kutatási kérdések megválaszolása

Fő kutatási kérdés (RQ): Hogyan definiálható a fenntartható múzeum az európai kortárs művészeti múzeumok küldetésnyilatkozatai alapján, valamint a múzeumi szakemberek és a múzeumlátogatók értékpreferenciái alapján?

Válasz a fő kutatási kérdésre

A fenntartható múzeum jövőorientált, hosszú távú stratégiáját többdimenziós megközelítés jellemzi. Tevékenységének célja, hogy elsősorban a kulturális fenntarthatóság révén nagyobb teljesítményt érjen el, gyűjteményét fenntartható módon kezelje és megőrizze a jövő generációi számára.

Ennek alapvető feltétele a gazdasági stabilitás, melynek eléréséhez innovatívnak, proaktívnak kell lennie a gazdasági és kulturális szereplőkkel, különösen a turisztikai szektorral való partnerség kiépítésében, mivel a múzeumok a kulturális turizmus fontos szereplői.

Emellett a fenntartható múzeumnak aktív közösségekre van szüksége, ezért fontos, hogy odafigyeljen az egyre tudatosabb látogatók igényeire, valamint arra, hogy a látogatók egy része tanulási és szakmai ismereteinek bővítési céljával, más részük viszont szabadidős és szórakozási céllal szeret múzeumba járni. A tudatos közönség körének bővítése érdekében arra törekszik, hogy a látogatókat aktív interpretátorként vonja be, figyelembe véve a személyre szabott múzeumi élmény új paradigmáját. Látogatóival való kapcsolata azon alapul, hogy a múzeumlátogatás nem a múzeumban kezdődik és nem is ott ér véget, ezért a múzeumi szakembereknek többfázisú látogatói élményt kell kialakítaniuk. Társadalomformáló szerepe jelentős, a marginalizált közösségekre irányítja a figyelmet, ami

jelentősen hozzájárul a fenntartható jövő gondolatához. Működésében is környezettudatos, és ezt a szemléletet kommunikálja látogatói felé.

A kutatás eredményeként a hat alkérdésre (K1, K2, K3, K4, K5, K6) a következő válaszok születtek:

K1 Milyen fenntarthatósági gyakorlatok jellemzik az európai kortárs művészeti múzeumokat a küldetésnyilatkozataikban foglaltak alapján?

Válasz a K1 kérdésre:

Az eredmények alapján a gazdasági stabilitást és annak szükségességét több múzeum is alapvető feltételként emeli ki. A környezetgazdálkodás, bár a szakirodalomban a tevékenységek széles körét foglalja magában, mégis elszórtan és általánosságban jelenik meg a küldetésekben. A társadalmi szerepvállalás és a múzeum alaptevékenységéhez kapcsolódó kulturális funkciók voltak a legkiemelkedőbb fenntarthatósági témák, azaz azok a dimenziók, amelyekhez a múzeumok a leginkább hozzá tudnak járulni a fenntartható fejlődéshez.

K2 Vannak-e regionális különbségek a küldetésnyilatkozatok fenntarthatósági tartalmában? Milyen különbségek vannak a KKE és a nem KKE országok múzeumainak küldetésnyilatkozatai között?

Válasz a K2 kérdésre:

Több ponton is mutatkoztak regionális különbségek. A környezetgazdálkodás, a gazdasági stabilitás és az innovatív, proaktív magatartás hangsúlyosabban jelenik meg a nem közép- és kelet-európai országokban. A múzeum funkciójából adódó fenntarthatósági gyakorlatok viszont a közép- és kelet-európai múzeumokban jellemzőbbek: a művészetközpontúság, a kiállítások és gyűjtemények fenntartható kezelése, valamint az erősebb kutatási bázis. A társadalmi szerepek tekintetében a kép regionális szempontból vegyes: az oktatás és a közösségi szerepvállalás a közép- és kelet-európai múzeumokban hangsúlyosabb, míg a hozzáférhetőség és a társadalomra gyakorolt hatás a nem közép- és kelet-európai országok múzeumaiban.

K3 Milyen fenntarthatósági gyakorlatokat folytatnak az európai múzeumok a honlapjukon elérhető információk alapján?

Válasz a K3 kérdésre:

Tanulmányunkban megállapítottuk, hogy a fenntarthatóság négy pillérének megléte és szintje tükrözi a múzeumok életképességét és a társadalomban betöltött szerepük fontosságát, ezért különösen fontos, hogy működésük kapcsolódjon az őket körülvevő környezethez, amelynek támogatása nélkül nem lehetnek fenntarthatóak.

Kutatásunk megerősíti, hogy a múzeumok elsősorban a kulturális fenntarthatóság, valamint a társadalmi integráció mentén törekszenek nagyobb teljesítményre. E tekintetben a regionális különbségek kezdenek eltűnni. A gazdasági pillér mentén azonban már vannak különbségek, és az eredmények azt mutatják, hogy ezek a különbségek a fenntarthatósági mutatókat is gyengítik. Ahogy a szakirodalomból kiderül, a múzeumok a legkevésbé a környezeti fenntarthatóságra koncentrálnak.

K4 Melyek a fenntartható múzeum legfontosabb kritériumai?

Válasz a K4 kérdésre:

A kutatás eredményeként a magyar múzeumi szakemberek körében három domináns perspektívát különböztettünk meg: kiállítás-orientált innovátor, gyűjtemény-orientált stratégia és oktatás-alapú vezető. Bár a múzeumi szakemberek különböző nézőpontokból közelítik meg a fenntartható múzeum fogalmát, az innováción alapuló gazdasági stabilitás, a közösségek elérése iránti társadalmi felelősség és a kulturális értékek közvetítése egyaránt fontos számukra. A környezeti dimenzió azonban még nem épült be a magyar múzeumok működésébe, ami gyengíti a fenntarthatóság holisztikus megközelítését. Kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy a személyre szabott múzeumi élmények és interakciós lehetőségek biztosítása még mindig új területe a muzeológiának Magyarországon. Ezek olyan új technológiai megoldások, amelyek a fenntarthatóság minden dimenziójában hozzájárulhatnak a múzeumok hatékonyabb működéséhez.

K5 Melyek a Z generáció által preferált múzeumi fenntarthatósági elemek?

Válasz a K5 kérdésre:

Az eredmények alapján a fiatal múzeumlátogatók szerint a múzeumoknak elsősorban gyűjteményüket kell fenntartható módon kezelni, és meg kell őrizniük azokat a jövő generációi számára. Abban is egyetértenek, hogy a múzeumoknak aktív közösségekre van szükségük, és fontos, hogy a múzeumok odafigyeljenek az egyre tudatosabb látogatók igényeire, és figyelembe vegyék, hogy a látogatók egy része szabadidős és szórakozási céllal szeret múzeumba járni, míg mások elsősorban tanulni és szakmai ismereteiket bővíteni szeretnék. A válaszadók egyetértenek abban, hogy a múzeumok legyenek mindenki számára hozzáférhetőek, ahhoz azonban, hogy érthetőbbé váljanak a szélesebb közönség számára be kell vonniuk látogatóikat az értelmezési folyamatokba.

K6 Melyek a családbarát múzeumok kritériumai?

Válasz a K6 kérdésre:

Eredményeink alapján megállapítható, hogy a család egy speciális látogatótípust jelent a múzeumok számára. Ezt leginkább az határozza meg, hogy a múzeumoknak egyszerre több

korosztály számára kell élményt nyújtaniuk, tehát többgenerációs megközelítésre van szükség.

Azonosítottuk azokat a szempontokat, amelyekre a múzeumoknak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk az előkészítés, a látogatás és az utókövetés fázisában, és pontosan meghatároztuk azokat a tényezőket, amelyek egy ideális családbarát múzeum létrehozásához szükségesek. A múzeumoknak ösztönözniük kell az interakciót, amely történhet a családon belül, a családok között vagy a család és a múzeumi szakértők és pedagógusok között.

III.2. Elméleti hozzájárulás

4. táblázat: A kutatás elméleti és gyakorlati hozzájárulásai

N	Elméleti és gyakorlati hozzájárulások	Alkalmazott módszerek	Kutatási kérdés	Cikk
1	A múzeumok 15 kulcsfontosságú fenntarthatósághoz kapcsolódó szerepkörének meghatározása	Kritikai diskurzuselemzés (CDA)	K1	A1
2	Azoknak a céloknak és szerepeknek az azonosítása, amelyek mentén a KKE és a nem KKE országokban eltérő gyakorlatok léteznek	Kritikai diskurzuselemzés (CDA)	K2	A1
3	A múzeumok fenntarthatósági célkitűzéseinek megvalósulási szintjei	Tartalomelemzés	K3	A2
4	A magyar múzeumi vezetők 3 domináns nézőpontjának azonosítása a fenntartható múzeummal kapcsolatban	Q módszer	K4	A3
5	A fenntarthatóság hatékonyságnövelő eszközének beazonosítása: a személyre szabott múzeumi élmény	Szisztematikus szakirodalomelemzés Q módszer	K4	A3
6	A fenntartható múzeum szakirodalmának újszerű összefoglalása	Szisztematikus szakirodalomelemzés	K4	A4
7	A Q-módszer alkalmazásával újszerű megközelítés a véleménycsoportok elkötelezettségét és hatásmechanizmusát jellemző tendenciák feltárására.	Q módszer	K4, K5	A3, A4
8	A fiatal múzeumlátogatók 3 domináns nézőpontjának azonosítása a fenntartható múzeummal kapcsolatban	Q módszer	K5	A4
9	A többfázisú múzeumlátogatási modell kidolgozása, mint új megközelítés a múzeum látogatók megcélzására	Megalapozott elmélet	K6	A5

Forrás: saját szerkesztés

(1) A kutatás kiegészíti a fenntartható múzeumokkal kapcsolatos empirikus szakirodalmat, ezáltal hozzájárul a fenntartható múzeumokkal kapcsolatos elméleti háttér bővítéséhez. A múzeumok küldetését ebben az összefüggésben korábban még nem vizsgálták. A kutatás rávilágított azokra az értékpreferenciákra, amelyek meghatározzák a múzeumokat, és amelyek köré fenntartható stratégiákat dolgozhatnak ki.

(2) A kutatás újdonsága, hogy a múzeumi fenntarthatóságról még nem született kutatás kifejezetten a kortárs európai múzeumok kontextusában. Tanulmányunk a közép-kelet-

európai és Európa más országainak múzeumai közötti különbségeket vizsgálja, ezzel is hozzájárul a múzeummenedzsmenti és a fenntarthatósági kutatásokhoz.

(3) Korábban egyetlen tanulmány sem mérte és hasonlította össze a fenntarthatósági mutatókat nemzetközi szinten. A vizsgált múzeumok Európa különböző régióiban, nagyon eltérő gazdasági és társadalmi környezetben működnek. Összehasonlításuk fontos hozzájárulás a fenntartható múzeumok és a múzeummenedzsment elméleti szakirodalmához.

(4) A magyar múzeumvezetőkkel végzett kutatás rámutatott arra, hogy a fenntartható múzeumi stratégia kialakításának több lehetséges megközelítése van. A kutatással hozzájárultunk a fenntarthatóság gyakorlati alkalmazásához.

(5) A múzeum vezetők véleménypreferenciái között két olyan állítást találtunk, amelyek mentén nem alakult ki sem egyetértést, sem egyet nem értés és mindkettő a múzeumlátogatás élményével kapcsolatos: *az interaktivitás megkönnyíti a fiatalabb generációk elérését, és a jövő múzeuma személyre szabott élményt nyújt*. Ezek olyan területek, amelyeken a múzeumok még nem sokat léptek előre, és a mesterséges intelligencia bevonása a múzeumlátogatásba az egyik olyan fejlesztés, amely új távlatokat nyithat, ezért a múzeumoknak nagyobb erőfeszítéseket kellene tenniük e megoldások megismerésére és alkalmazására.

(6) A fenntartható múzeumokkal kapcsolatos szakirodalom újszerű összefoglalása. Megállapítottuk, hogy a téma a turizmusban alulkutatott.

(7) A Q-módszer segítségével feltárjuk azokat a tendenciákat, amelyek a véleménycsoportok elkötelezettségét és cselekvési mechanizmusát jellemzik. A kutatások a jelenlegi helyzetet tárják fel, de a kívánatos és lehetséges jövőbeli alternatívákat is felvázolják.

(8) A kutatás betekintést nyújt a Z generáció véleménypreferenciáinak különbségeibe és hasonlóságaiba, és így hozzájárul a múzeumok fenntarthatóságának mélyebb megértéséhez a jövő múzeumlátogatóinak szemszögéből.

(9) A korábbi tanulmányok a múzeumlátogatás családbarát elemeinek csak egy-egy aspektusára összpontosítottak. A jelen tanulmány a családbarát múzeum definíciója mellett a többfázisú múzeumlátogatás modelljét is megalkotja, amely hozzájárul a múzeumlátogatók különböző célcsoportjának hatékony eléréséhez.

III.4. Gyakorlati hozzájárulások

Összességében kutatási eredmények betekintést nyújtanak a fenntartható múzeumok jelenségébe, és feltárják azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek mentén a társadalom különböző érdekcsoportjai partnerségre léphetnek vele.

A múzeumok számára

A múzeumi szakemberek gyakran használják a fenntarthatóság kifejezést környezettudatos működésre és gazdasági stabilitásra. A kutatás a fenntartható múzeum négy dimenziója mentén tárta fel a fenntarthatóságra való törekvés szempontjait. A disszertáció eredményeire építve minden múzeum kidolgozhatja saját fenntarthatósági stratégiáját, és beazonosíthatja azokat a tényezőket, amelyek mentén jól teljesít, és azokat, amelyek miatt kevésbé eredményes. A tanulmány rávilágít a fenntartható múzeumok legfontosabb kritériumaira a Z generáció szemszögéből is. A fiatal múzeumlátogatók egyre tudatosabbak múzeumlátogatók, és sajátos elvárásokkal rendelkeznek. A múzeumoknak fontos ezeket a szempontokat figyelembe venni, amikor a szolgáltatásaikat és programjaikat alakítják ki.

A turisztikai szektor számára

A fenntartható múzeumok koncepciójának feltárása és tudatosítása fontos mérföldköve lehet a fenntartható turizmus megvalósítására irányuló törekvéseknek. Reméljük, hogy a disszertáció nem csak tudományos alapot nyújt a további kutatásokhoz (mivel hiányoznak a témával kapcsolatos tanulmányok), hanem gyakorlati hozzájárulása is jelentős lesz a kultúraszerető és tudatos utazóközönséget megcélzó minőségi kínálatok kidolgozásában. A múzeumokat is magában foglaló *művészeti turizmus* (art tourism) fokozatos erősödése lehet az egyik jövőbeli trend, aminek megerősödésére számíthatunk.

Városok és helyi önkormányzatok számára

A múzeumok mellett, hogy tudományos munkát végeznek és értéket nyújtanak a közösségek számára, fontos katalizátorai a városok vagy akár nagyobb régiók gazdasági fejlődésének is, valamint hozzájárulnak az adott régió presztizsének és hírnevének növeléséhez is. A politikai döntéshozók számára fontos, hogy megértsék a fenntartható múzeum működési keretrendszerét, mivel ennek mentén kijelölhetik a múzeumfejlesztés irányait a múzeumi ágazatban.

III.5. Kutatási korlátok és jövőbeli kutatási irányok

A disszertációban bemutatott európai múzeumok fenntarthatóságával foglalkozó tanulmány arra korlátozódott, hogy feltárja a múzeumok küldetését, és nem elemezte a múzeumok egyéb dokumentumait, amelyek további információkkal szolgálhatnának a múzeumok fenntarthatósággal kapcsolatos hozzáállásáról. Ezért a jövőben érdemes lenne a kutatást kiterjeszteni a múzeumok teljes honlapjának információs és stratégiai dokumentumainak elemzésére, valamint más módszertanok alkalmazásával pl. esettanulmányok kibővíteni a kutatást. A múzeum szakértői, valamint a Z generációs látogatói és családbarát múzeumlátogatói tanulmányoknak is vannak korlátai. Az egyik ilyen korlát, hogy csak

magyar résztvevők kerültek be a mintába. Így a tanulmányt a jövőben tovább lehetne fejleszteni más régiókból származó szakértők és látogatók bevonásával, ami további perspektívák feltárását eredményezheti.

A fenntartható múzeumok és a turizmus kapcsolatának további kutatása fontos előrelépés lehet olyan jövőbeni gyakorlatok kialakításának irányába, amelyek a helyi kultúrák újjáélesztését és a közösségi jólét maximalizálását célozzák meg, a kulturális turizmus gazdaságorientált megközelítése mellett teret adva a közösségorientált megközelítés érvényesülésének is.

IV HIVATKOZÁSOK

- Aguayo, C., Eames, C. & Cochrane, T. (2020): A Framework for Mixed Reality Free-Choice, Self-Determined Learning. *Research in Learning Technology*, 28, 2347.
- Aleksandrov Y. (2021): Construction of green roofs and walls, hanging gardens and water cascade for an extension between the Alvar Aalto museum and the museum of central finland, *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 27 (3), 625–630
- Ankersmit, B., Loddo, M., Stappers, M., & Zalm, C. (2021): Museum Storage Facilities in the Netherlands: The Good, the Best and the Beautiful. *Museum International*, 73(1-2), 132-143.
- Arroyo, P., Fuenzalida, C., Albert, A. & Hallowell, M. R. (2016): Collaborating in decision making of sustainable building design: An experimental study comparing CBA and WRC methods. *Energy and Buildings*, 128, 132-142.
- Azmat, F., Ferdous, A., Rentschler, R., & Winston, E. (2018): Arts-based initiatives in museums: Creating value for sustainable development, *Journal of Business Research*. 85, 386–395.
- Belfiore, E., & Bennett, O. (2007): Rethinking the social impacts of the arts. *International Journal of Cultural Policy*. 13, 135–151.
- Bodnár D., Jászberényi M., & Ásványi K. (2017): Az új múzeológia megjelenése a budapesti múzeumokban. *Turizmus Bulletin* 17 (1-2), 45-55.
- Brown, K. (2020): When museums meet markets, *Journal of Visual Art Practice*, 19:3, pp. 203-210.
- Calvi, L., Moretti, S., Koens, K., & Klijs, J. (2020): The future of cultural tourism; Steps towards resilience and future scenarios. *ENCATC*, 2, pp. 34–40.
- Campolmi, I. (2013): What is Sustainability in Modern Art Museums? Archétopy Art Museums and Shifting Paradigms of Knowledge. *The International Journal of the Inclusive Museum* 6 (1), 13-24.
- Carr, C. (2021): Board Age Diversity and the Future of Museum Leadership. *Curator*, 64, 237-252.
- Carroll, D., & Slater, K. (2009): Revenue diversification in nonprofit organisations: Does it lead to financial stability? *Journal of Public Administration Research and Theory*, 19(4), 947–966.
- Charmaz, K. (2006): *Constructing Grounded Theory*. Sage, Thousand Oaks
- Clini, P., & Quattrini, R. (2021): Digital Cultural Heritage, arts reproduction and Museums systems. Languages and techniques in a Covid and post-Covid scenario for new forms of heritage against the silence of a fragile culture. *SCIRES-IT-SCientific RESearch and Information Technology*, 11(1), 1-10.

- Coman, A., & Pop, I. (2012): *Entrepreneurship – the Key for a Successful Museum*, International Conference: Entrepreneurship Education – a priority for the higher education institutions, Bucharest, 2012, 60-65
- Davis, CH.H. & Michell, C. (2011): Q Methodology in Audience Research: Bridging the Qualitative/Quantitative ‘Divide’? Participation 8.2.
- Dollery, B., Byrnes, J., & Crase, L. (2007): Too tough a nut to crack: Determining fiscal sustainability in Australian local government. *Australasian Journal of Regional Studies*, 13 (2), 110–132.
- Douglas, K. & Carless, D. (2018): Engaging with arts-based research: a story in three parts, *Qualitative Research in Psychology*, 15 (2-3), 156-172.
- Géring Zs. (2017): Kevert szövegelemzési módszertan alkalmazása gazdasági és társadalmi jelenségek vizsgálatához - Online CSR-kommunikáció vizsgálata tartalomelemzéssel és diskurzuselemzéssel. *Vezetéstudomány*, 48 (4), 55-66.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967): *The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research*, Aldine, Chicago (2006 reprint)
- Gustafsson, Ch., & Ijla, A. (2017): “Museums – A Catalyst for Sustainable Economic Development in Sweden.” *International Journal of Innovative Development & Policy Studies* 5(2), 1-14.
- Güneri, A, & Gülaçtı, I. E. (2022): Business models transformed by digitalization in contemporary art museums and galleries, *Journal of Graphic Engineering and Design*, 13 (1)
- Hammady, R., Ma, M., AL-Kalha, Z. et al. (2021): A framework for constructing and evaluating the role of MR as a holographic virtual guide in museums. *Virtual Reality* 25, 895–918.
- Hassanzadeh, N. & Noorzai E. (2020): "Improving lighting efficiency in existing art museums: a case study", *Facilities*, 39 (5/6), 366-388.
- Han, H., Lho, L. H, Kim, H.-Ch. & Untaru, E-N (2021): Sustainable Choices and Behaviors among Eco-Friendly Museum Travelers: Exploring the Drivers of Sacrifice, Visit, Pay, and WOM Intentions. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18 (2), 845.
- Hansson, P. & Öhman, J. (2022): Museum education and sustainable development: A public pedagogy. *European Educational Research Journal*, 21(3), 469–483.
- Hofmeister Tóth, Á. & Simon, J. (2006): A Q-módszer elmélete és alkalmazása a marketingkutatásban. *Vezetéstudomány* 3(9), 16-26.
- Huang, H., Su, D., & Peng, W. (2022): Novel Mobile Application System for Implementation of an Eco-Incentive Scheme. *Sustainability* 14, 3055.
- Jurčišinová K., Wilders M.L., & Visser J. (2021): *The Future of Blockbuster Exhibitions After the Covid-19 Crisis: The Case of the Dutch Museum Sector*.
- Llamazares de Prado, J. E. (2021): Inclusive Politics on the International Scene, Arts and Education as Key Elements in the International Workplace. *Arts Education Policy Review*, 1–11.
- Magliacani, M. & Sorrentino, D. (2021): Embedding sustainability dimensions in university collections management: a “scientific journey” into a natural history museum, *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 11 (4), 395-410.
- Manfriani, C., Gualdani, G., Goli, G., Carlson, B., Certo, A.R., Mazzanti, P., & Fioravanti, M. (2021): The Contribution of IoT to the Implementation of Preventive Conservation According to European Standards: The Case Study of the “Cannone” Violin and Its Historical Copy. *Sustainability* 13, 1900.

- Matteucci, X., Koens, K. Calvi, L., Moretti, S. (2022): Envisioning the futures of cultural tourism. *Futures*, 142:103013. doi: 10.1016/j.futures.2022.103013. Epub 2022 Jul 28. PMID: 36061420; PMCID: PMC9418509.
- Molina-Torres, M.-P. (2021): Eco-Didactic Project for the Knowledge of a Community Museum. *Sustainability* 13, 3918
- Moldavanova, A. (2016): Two Narratives of Intergenerational Sustainability: A Framework for Sustainable Thinking. *The American Review of Public Administration*, 46(5), 526-545.
- Muñoz-López, N., Biedermann, A., Santolaya-Sáenz, J.L., Valero-Martín, J.I. & Serrano-Tierz, A. (2021): Sustainability in the Design of an Itinerant Cultural Exhibition. Study of Two Alternatives. *Appl. Sci.* 11,9863.
- Navas Iannini, A.M. & Pedretti, E (2022): Museum staff perspectives about a sustainability exhibition: what do they tell us about scientific literacy?, *International Journal of Science Education*, Part B, 12 (1), 1-21.
- Patton, M.Q. (2002): Two Decades of Developments in Qualitative Inquiry: A Personal, Experiential Perspective, *Qualitative Social Work*, Vol. 1(3): 261-283
- Pedro, L.M., Tavares, P.F. & Coelho, D.H. (2013): *Efficient lighting design for a museum exhibition room*. In Proceedings of the Energy for Sustainability 2013 Conference. Sustainable Cities: Designing for People and the Planet, Coimbra, Portugal, 8–10 September 2013; p. 1.
- Pencarelli, T., Cerquetti, M & Splendiani, S. (2016): The sustainable management of museums: an Italian perspective, *Tourism and Hospitality Management*, 22(1), 29-46, May.
- Pop, I. L. & Borza, A. (2015): “Sustainable museums for sustainable development.” *Advances in Business-Related Scientific Research Journal* 6(2), 119-131.
- Pop, I., & Borza, A. (2016): Factors Influencing Museum Sustainability and Indicators for Museum Sustainability Measurement. *Sustainability*, 8(1), 101.
- Schaper, M., Santos, M., Malinverni, L., Berro, J.Z.& Pares, N. (2018): Learning about the past through situatedness, embodied exploration and digital augmentation of cultural heritage sites. *International Journal of Human Computer Studies* 114, 35-50.
- Soini, K. & Birkeland, I. (2014): Exploring the scientific discourse on cultural sustainability, *Geoforum*, 51, 213-223,
- Sterrett, J. & Piantavigna, R. (2018): Building an Environmentally Sustainable San Francisco Museum of Modern Art, *Studies in Conservation*, 63:sup1, 242-250,
- Stokburger-Sauer, N.E. & Wetzels, M. (2007): *Museum management and art sponsorship: empirical findings about visitor’s involvement and a sponsor’s corporate image enhancement*, Proceedings of European Marketing Academy Conference, Reykjavik University, Iceland, 22-25 May 2007.
- Strauss, A.L. & Corbin, J. (1998): *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Sage Publications, Thousand Oaks
- Stylianou-Lambert, Th., Boukas, N., & Yerali, M. C. (2014): Museums and cultural sustainability: stakeholders, forces, and cultural policies. *International Journal of Cultural Policy*, 20 (5), 566-587.
- Viau-Courville, M. (2021): From connoisseur to the good manager. Perspectives in managerial curatorship from Canada and Brazil. *Curator*, 64, 321-342.
- Wang, Yun-Ciao, Chin-Ling Chen, & Yong-Yuan Deng (2021): Museum-Authorization of Digital Rights: A Sustainable and Traceable Cultural Relics Exhibition Mechanism *Sustainability* 13 (4), 2046.
- Watts, S & Stenner, P. (2008): *Doing Q Methodological Research*, Sage, Los Angeles

Wickham, Mark & Lehman, Kim. (2015): Communicating sustainability priorities in the museum sector, *Journal of Sustainable Tourism*, 23 (7), 1011-1028

V TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK

Own publications relevant to the research:

Fehér, Zs. & Ásványi, K. (2023): Differences in sustainability approaches from the mission statements of CEE and other European contemporary art museums, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* (accepted, under publication)

Fehér, Zs., Ásványi, K. & Jászberényi, M. (2021): Fenntartható múzeumok az európai régiókban. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 18 (3), 92-102.

Fehér, Zs. (2023): Múzeumok a fenntarthatóság keresztmetszetében. *Magyar Tudomány* 2023/184 (1), 73-83.

Ásványi, K. & Fehér, Zs. (2023): Generation Z perspectives on museum sustainability using Q methodology, *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 11(1), 19-35.

Ásványi, K., Fehér, Zs. & Jászberényi, M. (2021): The Family-Friendly Museum: Museums through the eyes of families, *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 9(1), 21-40.

Fehér, Zs. (2022): *A múzeumok desztinációfejlesztő hatása* In: Jászberényi, Melinda; Boros, Kitti; Miskolczi, Márk (szerk.) *Vonzófejlesztés a kulturális és aktív turizmusban* Budapest, Magyarország : Akadémiai Kiadó (2022) Paper: 3. fejezet szaktanulmány (

Fehér, Zs. & Ásványi, K. (2021): *Fenntartható múzeumok az Y generáció preferenciái mentén* In: Mitev, Ariel; Csordás, Tamás; Horváth, Dóra; Boros, Kitti (szerk.) "Post traumatic marketing: virtuality and reality" – Proceedings of the EMOK 2021 International Conference Budapest, Magyarország: Corvinus University of Budapest (2021) 558 p. pp. 412-421. , 10 p.

Ásványi, K., Fehér, Zs. & Jászberényi, M. (2020): *Fenntartható múzeumok - a múzeumok szerepvállalásának jövője* In: Ercsey, Ida (szerk.) *Marketing a digitalizáció korában : Az Egyesület a Marketing Oktatásért és Kutatásért XXVI. Országos konferenciájának előadásai* Győr, Magyarország: Széchenyi Istvá Egyetem (2020) pp. 201-212. , 12 p.

Ásványi, K., Fehér, Zs. & Jászberényi, M. (2021): *The Criteria Framework for Sustainable Museum Development* In: Romina, Alkier; Suzana, Marković; Marko, Perić (szerk.) *ToSEE - Tourism in Southern and Eastern Europe 2021 : 6th International Scientific Conference : Conference Proceedings Opatija, Horvátország : University of Rijeka Faculty of Tourism and Hospitality Management* (2021) pp. 39-51. , 13 p.

Fehér, Zs. & Ásványi, K. (2022): Sustainability approaches of European contemporary art museums based on their mission statements In: *EMAC 2022 Annual: Proceedings of the European Marketing Academy* (2022) Paper: A2022-107330

Fehér, Zs. & Ásványi, K. (2022): Differences in sustainability approaches of European contemporary art museums In: Dobers, Peter; Gawell, Malin; Gärde, Johan; Silfverskiöld, Stefan (szerk.) *Proceedings of the 28th Annual Conference, International Sustainable Development Research Society: Sustainable Development and Courage: Culture, Art and Human Rights* Stockholm, Svédország : Södertörn University (2022) 1,866 p. pp. 1101-1101, 1 p.